

COMPETENȚE ȘI ACȚIUNI PARENTALE APLICATE ÎN EDUCAȚIA FAMILIALĂ A ADOLESCENȚILOR CU ACCENTUĂRI DE CARACTERE

Larisa CUZNEȚOV, Daniela RĂDUȚ

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

The theoretical and applied study contains characteristics of family educational activities, strategies to optimize their particular family intercommunication between parents and adolescents. Origins reflected the specific communication bottlenecks occurring in the relationship of parents with adolescents that have an emphasis on the character, methods and procedures to mitigate them. There have been tested and validated strategies and conditions to implement effective family education activities in adolescents.

Cultura umană începe și se reconstituie cu fiecare individ, grup sau societate. Mecanismul complex al acțiunilor și comportamentelor umane în procesul cultivării individului îl reprezintă educația, arealul pedagogic de transformare a omului. Trecerea de la copilărie la maturitate are loc în baza acțiunilor educative, care se învață, se transmit, se conservă, formând personalitatea acestuia și cultura lui concretă. În contextul educației omul se prezintă ca o ființă multidimensională, ceea ce necesită de la pedagogi deschidere spre abordarea acestuia ca ființă biologică, psihologică, culturală și istorică. Astfel, la fiecare moment al cunoașterii și educației în procesul de devenire a personalității se efectuează variate acțiuni cu caracter formativ. Acțiunile orientate spre un obiect anumit, ce au intenționalitate/scop, se efectuează în conformitate cu obiectivele proiectate, prin conținuturile/valorile determinate în virtutea unor condiții și norme special stabilite, valorificându-se prin intermediul unor metode, mijloace, agenți ce contribuie la cultivarea omului, acestea fiind definite ca educative. De aceea, îmbunătățirea calității acțiunilor educative asigură calitatea educației în complexitatea structurii ei și contribuie la formarea competențelor parentale.

Cercetarea noastră a fost impulsionată de conștientizarea faptului că transformările social-economice din țară au o influență directă asupra acțiunilor educative realizate în cadrul familiei, aceasta fiind abordată ca instituție socială unică, care stă la baza formării habitusului primar al individului și integrării lui sociale.

Examinând familia din această perspectivă, iar vârsta adolescenței din optica orientării sale spre auto-cunoaștere, autodescoperire, autoidentificare și autoperfecționare, constatăm că acțiunea educativă realizată în cadrul familiei necesită o redefinire și fundamentare pedagogică din mai multe motive și anume:

- schimbările socioeconomice din republică provoacă unele fenomene ce țin de lipsa unui sau a ambilor părinți și implicarea tot mai activă a bunicilor sau a altor rude în educația copiilor;
- în condițiile democratizării societății se schimbă calitatea relațiilor și acțiunilor educative familiale;
- se declară insistent, dar se promovează insuficient principiul respectării drepturilor copilului;
- se observă necesitatea fundamentării pedagogice a acțiunilor educative familiale, orientate spre formarea personalității adolescentului.

Pentru a stabili specificul acțiunilor și competențelor educative familiale aplicate la vârsta adolescenței este necesar a caracteriza succint această perioadă.

Anticipând detaliile, în mod sintetic, putem face o precizare: *vârsta adolescentină este etapa conturării definitive a personalității, a stabilizării principalelor structuri psihice, a proiectării și construirii liniilor de perspectivă ale vieții, acestea constituind începutul formării fazelor adulte de comportare.*

Dezvoltarea psihicului și formarea personalității sunt determinate nu numai de procesele de maturizare biologică, ci și de noua situație socială a adolescentului, de relațiile lui cu adulții, atitudinea acestora.

Acțiunile educative în familie, relațiile adolescenților cu părinți, ca parte integrantă a intercomunicării dintre adolescenți și adulți, merită o atenție deosebită și o examinare minuțioasă la nivel interdisciplinar. Astfel, tendința spre independență, autoafirmare și sentimentul crescând de stimă față de sine, pe de o parte, îl fac pe adolescent să se detașeze de familie, iar pe de altă parte, neîncrederea în forțele sale, nesiguranța, neliniștea și frământările căutării *eu*-lui îl fac să găsească în persoana părinților un ajutor, o susținere. Această situație produce un conflict interior în sufletul adolescentului. Dacă conflictul este însoțit de o totală neînțelegere, neatenție sau de izbucniri afective din partea părinților, plus incompetența sau un stil nefast al educației

familiale (de dominare, despotice, de neamestec etc.), necunoașterea, nerespectarea particularităților individuale, accentuările caracteriale și a celor mai elementare *principii de educație*, putem deveni martori ale celor mai grave consecințe și devieri comportamentale [5, 6, 7, 10, 18, 21]. Diapazonul lor poate fi destul de vast, începând cu încăpățânarea, negativismul, fuga de acasă până la conduitele delincvente sau chiar tentative de suicid.

În relație cu aceste momente, menționăm că o mare parte de adolescenți, în procesul detașării de familie, riscă a nimeri sub influența grupurilor antisociale. De aceea, grija și responsabilitatea părinților poate influența benefic asupra lor, dar poate fi și o cauză a relațiilor tensionate și a conflictelor familiale.

Problema acțiunilor educative aplicate în adolescență nu poate fi reflectată obiectiv fără a analiza un alt aspect important, coeziunea familiei.

Coeziunea familiei se caracterizează, în special, prin prezența următoarelor elemente:

- ajutorul părinților acordat copiilor sau altor membri ai familiei, care poate fi atât material, cât și spiritual, mai cu seamă în timpul efectuării studiilor;
- traiul în comun cu respectarea unui regim de viață, tradiții, obiceiuri etc.;
- intercomunicarea și relațiile familiale se dezvoltă tot mai mult, bazându-se pe acțiuni de colaborare, cooperare, însă pot persista și unele acțiuni negative de tipul celor de dominare, tutelare excesivă, de neamestec ș.a.;
- atașamentul față de părinți, mai ales față de mamă (părinții, în esență, rămân pentru adolescenți persoane de încredere).

Printre cauzele păstrării coeziunii familiale, care este extrem de importantă pentru adolescent, savanții menționează: transformările social-economice și modificările ce au loc în structura internă a familiei, schimbarea nivelului intelectual și cultural al membrilor familiei, starea sănătății acestora, noile concepții și tendințe ce țin de domeniul educației copiilor (K.Allerbeck, 1979; I.Dumitrescu, 1980; U.Engel, 1989; E.H.Erikson, 1965; K.Hurelmann, 1989; Larisa Cuznețov, 2008).

Studiile teoretice [2; 5; 6; 7; 8; 10; 14; 20 ș.a.], observările generalizate asupra vieții familiei, comportării adolescentului și experiența de consiliere psihopedagogică ne permite să abordăm un aspect foarte important și dificil, care deseori influențează coeziunea familiei și calitatea educației adolescentului în cadrul familiei. În acest context, vom analiza și vom descrie diverse tipuri psihologice ale adolescenților, axându-ne pe deosebirile ce țin de personalitate și comportament, care se manifestă pregnant la vârsta dată, când caracterul individului în fond este format, însă mai poate fi corectat, iar conduita reechilibrată. Pentru a crea un tablou clar, veridic și coerent, am apelat la cercetările savanților cum ar fi *E.Kretschmer, W.Scheldon, K.Leonhard, A.E.Личко* [apud 20].

Îndeosebi A.E.Личко propune tipologia sa descrisă suficient de amplu și complet a caracterelor pronunțate sau accentuate ale adolescenților. Atenția sa pentru această vârstă cercetătoare a motivează prin faptul că la vârsta adolescenței particularitățile caracterului pot fi mai ușor corectate decât la o vârstă mai matură sau acestea se acutizează în prezența acțiunii unor factori perturbatorii de ordin psihogen, care afectează *zonele cu cea mai mică rezistență*. În cazul dat, adolescentul poate manifesta dereglări temporare ale adaptației, devieri de la normele etice de comportament și negativism excesiv, părinții și pedagogii fiind persoanele care sunt, pur și simplu, datoare să cunoască manifestările accentuărilor de caracter, deoarece eficiența acțiunilor educative depinde de corelarea cu acestea, pentru a fi corectate, substituite cu comportamente adecvate, echilibrate din punct de vedere pedagogic, psihologic și social.

În continuare propunem clasificarea accentuărilor de caracter observate la adolescenți, efectuată de A.E.Личко, care scoate în evidență specificul comportării acestuia în îmbinare cu o interpretare a noastră privind caracterul acțiunilor familiale ce pot fi aplicate în educația adolescenților.

1. Tipul hipertimic. Adolescenții de acest tip se deosebesc prin mobilitate, comunicabilitate, sunt năzbâțioși. Posedând aptitudini generale bune, ei manifestă lipsă de asiduitate, de disciplină, au o reușită instabilă. Acest tip de adolescenți, totdeauna, sunt bine dispuși, gălăgioși, veseli, optimiști. În relațiile lor cu părinții și pedagogii deseori apar conflicte din cauza atitudinii neserioase ce îi irită pe adulți. Acești adolescenți au numeroase pasiuni care, însă, de regulă, sunt superficiale și trecătoare. Adolescenții de tip hipertimic de cele mai multe ori își supraestimează aptitudinile, sunt prea încrezuți în forțele proprii, tind să se autodemonstreze, sunt lăudăroși, vor să producă impresie asupra celor din jur. *Acțiunile educative din partea adulților* trebuie să se axeze pe unitatea cerințelor, să fie bine gândite, logic argumentate, orientate spre exersarea trăsăturilor de voință și formarea capacităților de autocontrol și autoeducație.

2. Tipul cicloid. Adolescenții de acest tip au o iritabilitate sporită și înclinare spre apatie, preferând să stea singuri acasă în loc să comunice cu prietenii și colegii. Ei tolerează cu mari dificultăți chiar și cele mai

mici neplăceri, iar la observațiile celor din jur reacționează foarte emoțional. Dispoziția lor se schimbă periodic, *de la foarte bună până la starea de deprimare*, cu perioade de aproximativ două-trei săptămâni. De aici vine și denumirea acestui tip. *Acțiunile educative din partea adulților* trebuie să fie calme, echilibrate în îmbinare cu manifestarea unei conduite demne. Mai eficiente în acest caz vor fi următoarele metode: explicația, conversația, exemplul adulului, implicarea adolescentului în activități interesante și practicarea sportului, autotreinului, yoga etc.

3. Tipul labil. Acestui tip îi sunt proprii schimbări foarte rapide și imprevizibile de dispoziție. Motivele pentru schimbarea bruscă a dispoziției pot fi cele mai neînsemnate. De exemplu, un cuvânt de ocară auzit întâmplător la adresa sa ori o privire neplăcută a cuiva. Adolescenții de acest tip se pot pomeni în mrejele indispoziției și depresiei chiar și în lipsa unor neplăceri și insuccese serioase. De dispoziția de moment depinde comportamentul și acțiunile lor. În corespundere cu această dispoziție, prezentul și viitorul lor poate căpăta culori ba luminoase, ba sumbre. *Acțiunile educative ale adulților* trebuie să fie orientate spre formarea voinței adolescentului, capacităților de comunicare și preîntâmpinarea stărilor depresive prin antrenarea acestora în variate activități interesante. Când sunt în dispoziție deprimată aceștia au foarte mare nevoie de ajutorul și susținerea apropiaților care ar putea să-i sustragă de la gândurile negative, să-i încurajeze.

4. Tipul astenonevrotic. Adolescenții de acest tip se deosebesc prin anxietate exagerată, sunt capricioși, obolesc repede, se irită ușor. Oboseala lor se manifestă mai ales când trebuie să îndeplinească o activitate intelectuală intensă și complicată. *Acțiunile educative ale adulților* trebuie să se manifeste în organizarea și menținerea unui mod sănătos, stabil de viață și răbdare. Familia se va axa pe respectarea regimului de viață în îmbinare cu educarea voinței tactului, comunicarea empatică.

5. Tipul senzitiv. Acestui tip de adolescenți îi este proprie o sensibilitate sporită în toate: și în cele ce îi bucură, și în cele ce îi întristează, le insuflă nesiguranță, teamă. Ei nu preferă companii mari, jocuri pasionate, mobile, vesele și năzbâtoase, de obicei, sunt timizi în prezența străinilor și din această cauză produc impresia de firi închise. De fapt, adolescenții senzitivi sunt deschiși, sinceri și predispuși la comunicare, însă cu acei pe care îi cunosc bine. Cea mai plăcută și eficientă comunicare pentru ei este cu micuții și maturii. Adolescenții de acest tip sunt ascultători și manifestă un mare atașament pentru părinți. Odată cu maturizarea, ei pot întâmpina anumite dificultăți în cadrul adaptării la mediul semenilor, dar pot manifesta și unele complexe de inferioritate. În același timp, adolescenții respectivi sunt educabili, de timpuriu manifestând posibilități de formare a sentimentului de responsabilitate, dau dovadă de exigență morală față de sine și față de persoanele din jurul lor. Neajunsurile aptitudinilor ei deseori le compensează prin acceptarea unor tipuri de activitate complicată și printr-un grad înalt de asiduitate. Adolescenții senzitivi sunt exigenți în alegerea prietenilor, țin foarte mult la relațiile cu ei, îi admiră, mai ales pe cei în vârstă. *Acțiunile educative ale adulților* vor fi axate pe o comunicare și colaborare sistematică echilibrată, de tip stimulat și empatic. Dacă se vor observa eforturi intelectuale sau psihofizice prea mari din partea adolescentului, îl vom învăța să le planifice, să le alterneze și să se odihnească.

6. Tipul psihastenic. Acest tip de adolescenți se caracterizează printr-o dezvoltare intelectuală timpurie, sunt axați pe reflecții, cugetare, au înclinație spre autoanaliză și evaluarea comportamentului altor persoane. Psihastenicii își manifestă mai frecvent forța prin cuvinte, dar nu și în fapte. Încrederea în forțele proprii se îmbină cu nesiguranța, neîncrederea în sine, iar caracterul categoric al judecăților – cu nechibzuința și luarea deciziilor pripite. *Acțiunile educative ale adulților* vor fi orientate spre formarea unor trăsături volitive de caracter prin exersarea bunăvoinței, a autoanalizei și autoeducației în îmbinare cu respectul pentru alte persoane și pentru sine.

7. Tipul schizoid. Cea mai esențială trăsătură de caracter a acestui tip de adolescenți este firea lor foarte rezervată, închisă. Ei, de obicei, nu preferă compania semenilor lor, le place să rămână singuri sau să se afle în compania celor maturi. Singurătatea spirituală în nici o măsură nu-l incomodează pe adolescentul schizoid, care trăiește în lumea sa, cu interesele sale, ce sunt neobișnuite pentru copiii de aceeași vârstă. Asemenea adolescenți deseori manifestă indiferență exterioară față de alți oameni. Ei nu înțeleg stările de spirit ale altor oameni, trăirile lor, nu sunt în stare să manifeste empatie. Lumea lor internă de cele mai multe ori este ocupată de variate fantezii și pasiuni. Sentimentele le manifestă cu multă rezervă și din acest motiv rămân neînțeleși de cei care îl înconjoară, mai ales de semenii lor, care, de obicei, nu-i agreează. *Acțiunile educative ale adulților* vor fi concentrate asupra formării sentimentului realității, adecvantei la mediu, capacitatea de a asculta și a înțelege alte persoane.

8. Tipul epileptoid. Acești adolescenți deseori plâng, îi tachinează pe părinți, sunt capricioși, mai ales în fragedă copilăria. A.E. Личко menționa că epileptoizii sunt înclinați să chinuie animalele, să irite și să-și bată joc de cei mai mici și mai slabi care nu le pot riposta. Trăsăturile lor tipice sunt cruzimea, egoismul și autoritarismul. În grupul de copii în care este lider un asemenea adolescent se instaurează o ordine agresivă, tacită, aproape teroristă, iar autoritatea lor personală se sprijină în fond pe supunerea benevolă a altor copii sau pe frică. În condițiile unui regim disciplinar rigid acest tip de adolescenți se simte bine, pricepându-se să fie *atent cu șefii, maturii*; să obțină anumite avantaje, să ocupe posturi care le oferă putere pentru a instaura dictatura lor asupra subalternilor. *Acțiunile educative ale adulților* trebuie să fie echilibrate și stricte, dar, totodată, să se îmbine cu educarea compasiunii, înțelegerea durerii altor persoane, săvârșirea faptelor bune, empatie.

9. Tipul isteroid. Principala trăsătură de caracter a adolescenților de acest tip este egocentrismul, setea de atenție, acceptare permanentă. Isteroizii au o foarte pronunțată înclinație spre efecte teatralizate, spre pozare, evidențiere a unicității lor. Acești copii se simt lezați și suportă greu situația când cineva aprobă și apreciază în prezența lor faptele și comportamentul colegului, când altora li se acordă o atenție mai mare. Dorința de a atrage atenția tuturor, de a auzi în permanență la adresa sa cuvinte pline de entuziasm și laudă devine pentru acest tip de adolescenți o idee fixă. Ei manifestă pretenții pentru poziția sa de exclusivitate în mijlocul semenilor, tendința de a fi lideri, dar, totodată, sunt inapți de a fi adevărați organizatori, de a cuceri o autoritate nonformală. *Acțiunile educative ale adulților* trebuie să fie echilibrate, logic argumentate, axate pe dezvăluirea obiectivă a punctelor tari și slabe a personalității adolescentului în paralel cu educarea modestiei, atenției față de alte persoane și a cordialității în relații.

10. Tipul instabil este deseori apreciat și caracterizat greșit ca fiind lipsit de voință, care se lasă în voia soartei. Acești adolescenți manifestă un interes sporit pentru distracții, pe care le acceptă fără alegere, le place trândăvia și lenevia. Ei nu au nici un fel de interese serioase, inclusiv pentru profesia sa viitoare, *trăiesc cu ziua de azi*. *Acțiunile educative ale adulților* necesită perseverență, răbdare, stabilitate și forță de convingere. Ambii părinți vor implica adolescentul în activități social-utile în care acesta ar putea aprecia importanța sa.

11. Tipul conformist. Adolescenții de acest tip sunt prea docili, manifestă o supușenie oarbă, necritică, iar deseori chiar conjuncturistă față de oricare autorități, față de majoritatea din grup. Conformiștii, de obicei, sunt înclinați spre moralizări și conservatorism, iar principalul său crez se reduce la ideea: *a fi ca toată lumea*. Acest tip este întruchiparea conformisului, care pentru a-și realiza propriile interese este gata să-și trădeze prietenii, dar orice faptă ar comite un asemenea adolescent, el întotdeauna găsește o justificare morală comodă. *Acțiunile educative ale adulților* trebuie axate pe formarea calităților morale și dezvoltarea sentimentului demnității [20].

Așadar, aspectul teoretic al investigației include particularitățile vârstei adolescente, specificul accentuărilor de caracter, al acțiunii educative, esența abordării acesteia și marchează strategia de fundamentare a acțiunilor pedagogice familiale, tacticile operaționale care vor asigura monitorizarea eficientă a acestora.

În contextul dat și în baza analizei structural-funcționale a actului educativ [12], a stilului și modalităților de comunicare adolescenți-părinți, a toleranței și respectării principiilor democratizării relațiilor familiale [7] putem afirma că acțiunile educative familiale se vor baza pe cunoașterea de către adulți a particularităților maturizării copilului și a atitudinilor acestuia față de sine și de părinți; cunoașterea cauzelor conflictelor adolescenți-părinți și a strategiilor de soluționare/dirijare a acestora; conștientizarea de către părinți a reprezentărilor și așteptărilor adolescenților și ale sale; cunoașterea importanței și a specificului detașării de familie a adolescentului; cunoașterea și aplicarea variatelor forme de conciliere cu adolescentul; capacitatea de a se axa pe coeziunea familiei în relaționarea cu adolescentul; cunoașterea și conștientizarea accentuărilor de caracter și orientarea spre corectarea acestora.

Toate momentele-cheie definite și evidențiate ne orientează spre analiza intercomunicării și aplicării acțiunilor educative în relația cu adolescenții obișnuiți, dar mai cu seamă, cu cei ce posedă accentuări de caracter.

În temeiul celor relatate, vom reliefa următoarele poziții:

- Vârsta adolescenței este deosebită și complicată, deoarece procesul de formare și structurare a identității personale intră în faza accelerării, iar palierele identității de sine, a celei de orientare morală, socială, profesională se desfășoară în același plan, fiind încă în curs de definitivare. Cognația este axată pe dezvoltarea gândirii formale, se consolidează abilitățile de operare mentală și conținuturile abstracte, se observă tendința de a gândi principiile și regulile de conduită ca înțelegeri mutuale și de context; dezvoltarea morală are la bază o cooperare etică convențională.

- În esență, adolescenții ating parametrii maturizării fizice, dar continuă să crească și să se dezvolte, mai cu seamă băieții. Crește interesul pentru cultura fizică/sport, la fete în baza motivației de a avea corp frumos, la băieți – pentru a fi vigoșoși și puternici.

- Părinții reprezintă o autoritate înaltă în ceea ce privește planurile adolescentului pe termen lung și în cazul a trei categorii de opțiuni: politice, morale și profesional-ocupaționale, iar grupul de referință, colegii rămân importanți pentru comportamentul imediat, planurile pe termen scurt și indicii formali ai statuturilor sociale.

- Educația familială a adolescentului, atât în abordare pedagogică, psihogenetică, cât și în cea sociogenetică, cu excepția unor nuanțe neînsemnate, pun accentul pe esența biologică, socială/ de mediu, psihologică și acțională a crizei normative de identitate în complicatul proces de structurare, maturizare și formare a personalității adolescentului, orientând adulții spre cunoașterea specificului manifestării acesteia la adolescenți în general, și la cei cu accentuări de caracter, în special.

- Cunoașterea și înțelegerea de către părinți a particularităților de vârstă, de personalitate, a accentuărilor de caracter, a reprezentărilor, așteptărilor și temerilor adolescentului va asigura elaborarea și aplicarea optimă a strategiilor comportamentale și acționale ale acestora, contribuind la armonizarea relațiilor, eficientizarea comunicării familiale adolescenți – părinți și la anihilarea și corectarea accentuărilor de caracter, formarea unor atitudini pozitive față de sine, viitorul său, față de părinți și alte persoane.

În virtutea faptului că atitudinile psihologice ale personalității reprezintă un sistem integrat de fenomene individuale, selective, conștiente, despre diverse aspecte ale realității, acestea sunt într-o strânsă interdependență cu caracterul individului. *Caracterul*, abordat ca o structură amplă, importantă, *un subsistem relațional-valoric și de autoreglaj al personalității ce se exprimă, în principal, printr-un ansamblu de atitudini-valori* [3, p.62], de fapt, determină conduita omului. Atitudinea exprimă o modalitate de raportare a individului față de anumite obiecte și aspecte ale realității, implicând reacții afective, comportamentale și cognitive. În contextul dat este necesar a specifica faptul: caracterul nu poate fi definit prin atitudinile circumstanțiale, variabile, ci prin atitudinile stabile și generalizate, proprii persoanei care se întemeiază pe convingeri puternice [ibidem 3].

Din diversitatea atitudinilor personalității pot fi evidențiate câteva dominante ce caracterizează orientarea individuală și socială a omului. Analizând atitudinile dominante, cercetătorii din domeniul științelor educației [1, 2, 11, 14, 18, 19] evidențiază următoarele:

- a) atitudinea omului față de alți oameni;
- b) atitudinea omului față de sine;
- c) atitudinea față de obiectele și fenomenele lumii exterioare.

În adolescență sunt importante toate cele trei tipuri de atitudini. Categoria atitudinii individului față de alte persoane este decisivă și determinantă, purtând un caracter de corelație. Sistemul corelațiilor cu cei din jur determină situația obiectivă a individului în mediul social ambiant, atitudinea și rolul lor diferit în cadrul lui.

Personalitatea, formându-se în interacțiune cu alți indivizi, nu numai își satisface trebuințele, ci își reglează și comportamentul (G.Allport, 1937; A.Berghe, 1967; E.Berne, 1962; Л. Л.Вожович, 1986; A.G.Kovaliov, 1991; S.L.Rubinștein, 1986) prin implicarea atitudinilor și sferei volitive.

Noi mai insistăm și asupra faptului că atitudinile și comportamentul personalității sunt interdependente și fiind determinate de adecvanța sistemului de reprezentări ale individului, se formează și se consolidează pe parcursul maturizării lui sub influența decisivă a educației și mediului. Din aceste considerente și în virtutea faptului că am elucidat anterior esența particularităților de vârstă, a relațiilor adolescenți – părinți, accentuările de caracter posibile, vom analiza specificul intercomunicării, a acțiunilor familiale aplicate în adolescență și la adolescenții cu accentuări de caracter. Pornind de la observațiile noastre și caracteristica propusă de А.Е.Личко, am stabilit următoarele.

În comunicarea familială cu adolescentul de *tipul hipertimic* deseori se observă dificultăți din cauza instabilității, supraaprecierii, neseriozității, superficialității și a tendinței de autodemonstrare. Conflictele adolescenți – părinți decurg spectaculos. De regulă, încep brusc și deseori la fel de prompt se aplanează. Principalul moment de care este necesar să ținem cont: *acești adolescenți nu sunt răutăcioși și agresivi, ceea ce permite utilizarea eficientă a strategiilor de consiliere și explicare, acțiunile adultului necesitând o argumentare convingătoare.*

Tipul cicloid este mai complicat în comunicare, deoarece posedă o iritabilitate excesivă în îmbinare cu o înclinare spre apatie, izolare de semenii, părinți și schimbări periodice de dispoziție. La situațiile conflictuale

acești adolescenți manifestă mai frecvent două tipuri de reacții: *intrapunitivă*, axată pe o închidere în sine sau autocritică excesivă, și *extrapunitivă*, urmată de explozii de mânie și reproșuri la adresa adulților. *În situația dată adultul trebuie să manifeste răbdare și înțelegere, iar acțiunile educative să fie echilibrate, coerente și optimiste, ceea ce ar consolida un comportament mai stabil, controlat și calm.*

Tipul labil reacționează asemenea celui cicloid, însă este mult mai sensibil la schimbările mediului ambiant, fiind mai imprezvizibil în acțiunile sale. Conflictele cu părinții pot fi mai acute, dar pot fi și mai tacite. *Acțiunile educative eficiente în cazul respectiv sunt axate pe empatie, susținere, încurajare, aprobare în îmbinare cu exigențe obiective. Nu se admit acțiunile coercitive, notațiile, etichetările și derâderea unor comportamente neadecvate.*

Tipul astenonevrotic se deosebește evident, fiindcă acești adolescenți sunt foarte anxioși, capricioși și vulnerabili. Aici sunt binevenite aceleași acțiuni ca la tipul labil.

Tipul senzitiv al adolescenților nu creează părinților mari dificultăți în comunicare. Dacă aceștia îi cunosc bine și-i stimulează, le însuflă încredere în propriile forțe, practic nu sunt atestate conflicte. Unicul neajuns constă în timiditatea sporită, deseori acești adolescenți întâmpină dificultăți de adaptare la diverse micromedii sociale (grădiniță, școală etc.).

Situațiile de conflict și conflictele cu senzitivii nu sunt distructive, se aplanează ușor și repede atunci când părinții îi susțin, îi înțeleg și țin cont de sensibilitatea lor, provocându-i la confidențe, discuții, decizii curajoase. Dificultățile principale în comunicarea familială cu adolescenții de *tipul psihastenic* apar din cauza timidității, nehotărârii sau invers, din cauza hotărârilor pripite și categorice, maximaliste.

Foarte greu și anevoios decurge intercomunicarea cu adolescenții de *tipul schizoid* din cauza caracterului lor rezervat și închis. Ei sunt orientați spre trăirile sale interioare, foarte puțin comunică cu alte persoane, nu sunt afectivi, nu denotă înțelegere și compasiune/empatie. Aceasta creează mari probleme în comunicarea cu semenii și părinții, care nu-i cunosc suficient considerându-i străini.

Cele mai mari dificultăți atât în comunicarea cu părinții, cât și cu semenii săi o observăm la adolescenții de *tipul epileptoid*. Conflictele interpersonale cu acești copii au caracter distructiv, de lungă durată cu acutizări frecvente din cauza cruzimii, agresivității, egoismului, vicleniei ipocriziei exagerate.

Părinții trebuie să le creeze condiții și un regim strict, sever, în educație va fi eficientă strategia de îmbinare a exigenței cu calitatea, bunăvoința și controlul sistematic.

Tipul isteroid tinde să fie permanent în centrul atenției spre a câștiga o atitudine deosebită din partea părinților și semenilor; se caracterizează prin egocentrism, gelozie și rivalitate în relații și comunicare. În cazul dat, părinții denotă obiectivism, răbdare, forță de convingere, îmbinând în educație metodele aprobării, formării opiniei publice, manifestarea stimei față de alte persoane.

Tipul instabil creează dificultăți de comunicare și conflicte din cauza leneviei, distracțiilor. Semenii nu-i pot agreea, deoarece observă lipsa intereselor serioase, instabilitatea și superficialitatea lor. Strategia esențială de educație a acestor adolescenți va fi axată pe formarea intereselor cognitive și implicarea activă a adolescentului de tip instabil în variate forme de activități responsabile.

Tipul conformist manifestă o supunere oarbă, necritică, tendința de a îndeplini absolut tot ce i se cere. Acești adolescenți nu creează conflicte serioase și mari dificultăți de comunicare. De regulă, la adulții autoritari acești copii se bucură de stimă, deoarece sunt ascultători. Părinții și pedagogii trebuie să le ofere posibilități pentru a-și dezvolta spiritul de inițiativă și creativitatea.

După cum se poate observa, accentuările de caracter la adolescenți se manifestă în conduita și relațiile cu semenii și adulții, dar savanții susțin că acestea nu sunt rigide și stabile, prea intensive ca în cazul psihopatiilor, care se consideră anomalii de caracter și de care trebuie să le delimităm. Psihopatiile determină întreaga imagine a individului, deregând integrarea socială a acestuia și manifestându-se stabil în școală, familie, în relațiile sale cu colegii, adulții, pe când accentuările de caracter pot fi situative, acutizându-se în perioadele de criză. Însă, principalul rezidă în faptul că adolescenții se supun educației, accentuările se diminuează dacă organizăm și dirijăm sistematic, competent și adecvat educația adolescentului, dacă planificăm și aplicăm acțiunile educative în funcție de conduitele proprii și conduitele adolescentului, temerile adolescenților, în general, și de specificul, conduitei adolescenților cu accentuări de caracter.

Ca urmare a apariției noilor formațiuni în structura psihicului și personalității lui, adolescentul este capabil a manifesta diverse conduite. La toți adolescenții, dar mai cu seamă la cei cu accentuări de caracter, se disting mai frecvent următoarele tipuri de conduită:

- **conduita exaltării și afirmării** ce se caracterizează prin confruntarea deschisă cu anumite persoane în scopul valorificării potențialului intelectual, creativ, prin căutări permanente, indiferență pentru viitorul material, orientare spre afirmarea spirituală pleneră;
- **conduita izolării sau închiderii în sine** constă într-un strict examen de conștiință, în introspecție, autocontrol cu scopul autodeterminării sale;
- **conduita de verificare a demnității** constă într-o analiză și comparație a acțiunilor și comportamentului său și a altor persoane;
- **conduita revoltei** se întâlnește când sunt prea tutelați sau dominați de adulți și nu-și pot realiza de sine stătător ideile proprii;
- **conduita de modernizare** – prin intermediul ei adolescentul își realizează tendința de a schimba și a moderniza totul: exteriorul, coafura, vestimentația, manierele, comportamentul, activitatea etc.;
- **conduita de imitație** constă în reproducerea de către adolescent a unui act sau comportament observat;
- **conduita de nonconformism** la adolescenții preocupați de artă se manifestă în atitudinea de rezistență, de opoziție în raport cu anumite prescripții, norme și modele sociocomportamentale sau prin atitudinea critică față de „presiunile” externe;
- **conduita de experimentare** în ultimii ani se întâlnește foarte frecvent. Adolescentul își construiește „modelul” său și începe a experimenta [6, 7, 10].

La acești adolescenți se pot observa frecvent și conduitele deviate, cum ar fi cea de revizuire a conștiinței morale sau de erotizare, nu numai a sexualității, a conduitei sexuale, ci și a fanteziei sexuale. Cu părere de rău, nu poate fi exclusă nici conduita de suicid. Conchidem că demersurile pedagogice, acțiunile educative trebuie să pornească nu numai de la particularitățile individual-psihologic ale personalității și de la comportamentul adolescenților, conduitele lor, ci și de la dificultățile pe care aceștia le întâmpină, de la temerile pe care le trăiesc și a căror soluționare o caută în scopul evitării conflictelor interne și externe (Tabelul 1).

Tabelul 1

Principalele temeri ale adolescenților cu accentuări de caracter

Nr. d/o	Tipul adolescentului	Principalele temeri	Conținutul temerilor	Acțiuni educative
1	Hipertimic	Teama de a nu fi înțeles și prețuit, de a nu produce impresie	Adolescentul se teme să nu fie luat în râs, minimalizat, brutalizat	<ul style="list-style-type: none"> – Dialogul deschis și sincer cu adolescentul – Observarea și cunoașterea intereselor adolescentului – Studiarea minuțioasă și stabilirea unui contact în baza formării unei atitudini serioase față de o activitate; susținerea unui hobi – Sprijinirea confidențelor astfel, încât adultul să devină un aliat în educație
2	Cicloid	Teamă de a nu fi luat în seamă (de a fi desconsiderat)	Tot timpul se teme că nu va fi suficient apreciat, consideră că „nimănui nu-i trebuie”, că toți îl obișnuiesc	<ul style="list-style-type: none"> – Antrenarea adolescentului în propria lui formare – Susținerea inițiativelor și stimularea dispoziției pozitive în perioadele de deprimare – Crearea unor modalități practice prin care adolescentul se va afirma (sport, artă etc.)
3	Labil	Teama de depresie, de schimbarea bruscă a dispoziției	Nu este sigur în forțele proprii, consideră că este lipsit de careva aptitudini; deseori viitorul îi pare sumbru	<ul style="list-style-type: none"> – Tratarea calmă și echilibrată – Susținerea pasiunilor (hobi) – Dezvoltarea calităților volitive prin intermediul însărcinărilor, antrenării în activitatea de menaj casnic – Încurajarea sistematică prin analiza rezultatelor obținute
4	Astenonevrotic	Teama de a nu-și realiza potențialul său intelectual	Anxietate exagerată, capricii fără temei; frica că nu va fi înțeles și nu va fi apreciat	<ul style="list-style-type: none"> – Încurajarea creativității – Dezvoltarea calităților moral-volitive – Discutarea și analiza acțiunilor și faptelor proprii și a semenilor – Aprobarea și stimularea

				– Demonstrarea necesității de organizare rațională a vieții și activității sale
5	Senzitiv	Adolescentul se teme de banal, obișnuit, de dezaprobare; de persoane necunoscute sau puțin cunoscute	Acești adolescenți nu se simt bine în companii mari, nu preferă jocuri pasionate, sesizează acut falsul, banalul, nedreptățile	– Antrenarea adolescentului într-un grup de referință de egali, binevoitori, cordiali – Stimularea activităților în grupuri de colegi agreabili – Aprobarea asiduității și reușitelor adolescentului – Susținerea activităților de a face ceva în colectiv, de a practica sportul în echipe etc.
6	Psihastenic	Adolescentul se teme de a nu-și realiza potențialul creativ	Este înclinat mai mult spre autoanaliză, introspecție decât spre fapte și acțiuni concrete	– Stimularea faptelor și acțiunilor concrete – Antrenarea în diverse activități importante pentru întreaga familie – Dezvoltarea autocriticii și formarea capacităților de analiză și luare a deciziilor
7	Schizoid	Teama de anturajul semenilor, de glumele lor, viața în afara familiei	Evită semenii, preferă anturajul adulților, cunoscuții. Nu înțeleg oamenii, lipsește interesul pentru aceștia, compasiunea, deseori manifestă agresivitate, ipocrizie	– Includerea treptată într-un grup de semeni echilibrați, binevoitori – Stimularea interesului pentru studierea altor persoane, pentru dezvoltarea empatiei – Antrenarea adolescentului în pregătirea sărbătorilor, seratelor etc.
8	Epileptoid	Teama că nu i se vor supune colegii, că nu va fi „stăpân” pe ei	Trăsăturile tipice: cruzimea, agresivitatea, ipocrizia, egoismul, autoritarismul, chiar despotismul; se teme că se va găsi altul mai „puternic” decât el	– Un regim de viață strict, dar o atitudine calmă, echilibrată, obiectivă din partea adulților – Antrenarea acestor adolescenți în îngrijirea animalelor, plantelor – Stimularea activităților artistico-plastice, care l-ar înnobila – Activități de îngrijire și educație a copiilor mai mici (în îmbinare cu un control sistematic) – Educarea altruismului
9	Isteroid	Teama de a nu fi iubit, de a nu fi „micul” în relații	Se teme că nu va fi în de ajuns iubit de alte persoane, că nu va fi observat, că nu va fi lăudat ca și colegul său etc.	– Tratare calmă, echilibrată și exigentă – Axarea pe învățarea tehnicilor <i>coping de depășire a dificultăților</i> – Educarea altruismului, compasiunii prin diverse forme de activitate (ajutorare, de îngrijire a altora etc.) – Antrenarea adolescenților în analiza propriei activități și aprobarea activității semenilor
10	Instabil	Teama de viitor, de greutățile vieții	Manifestă înclinații spre distracții, se teme de greutăți, exagerează dificultățile sale, evită să se gândească la viitor	– Dezvoltarea orientării de principiu și a perseverenței – Axarea pe învățarea tehnicilor <i>coping de depășire a dificultăților</i> – Antrenarea copilului în diverse activități în scopul învingerii anumitelor dificultăți – Orientarea profesională timpurie și consecventă
11	Conformist	Teama de a se evidenția prin ceva în grupul de semeni	Idealul lor este „de a fi ca toată lumea”, caută să se omogenizeze cu grupul, se supune orbește, se teme de responsabilități	– Antrenarea copilului în organizarea diferitelor festivități – Antrenarea adolescentului în monitorizare, control și elaborarea unor decizii și <i>planuri originale</i> pentru sine și apropiații săi – Stimularea creativității și susținerea inițiativelor – Încurajarea responsabilităților și individualității

K.Leonhard în monografia sa *Personalitățile accentuate* menționează că deosebirile individuale ale oamenilor sunt condiționate nu numai de trăsăturile congenitale, ci și de trăsăturile dobândite în cursul vieții. Doi oameni cu caracter inițial asemănător pot ulterior să aibă puține puncte comune între ei, și invers, circumstanțele vieții le formează trăsături și reacții asemănătoare la persoane absolut diferite. O anumită situație și condițiile de viață își lasă amprenta asupra modului de viață, formând așa-numitele *tipuri de viață*. Totodată, Leonhard K. și alți savanți subliniază ideea conform căreia accentuările de caracter se pot corecta, ceea ce se observă chiar începând cu vârsta de 6-7 ani, acutizându-se în pubertate și adolescență. Savanții ne avertizează că multe accentuări de caracter sunt provocate și de factorii externi, pe care adulții/ părinții și pedagogii trebuie să-i cunoască. Este important să conștientizăm sferele în care pot apărea accentuările de caracter. În legătură cu aceasta, K.Leonhard [apud. 20] evidențiază următoarele sfere, în care se manifestă trăsăturile individuale ale omului. Acestea sunt:

1. **Sfera orientării intereselor și înclinațiilor** în care se disting interese și înclinații altruiste și egoiste cu diferit grad de exprimare;

2. **Sfera sentimentelor și voinței** se referă la procesul derulării emoțiilor, profunzimea sentimentelor și tipurile reacțiilor volitive;

3. **Sfera asociativ-intelectuală** în care putem distinge trăsăturile ce țin de interiorizarea cunoștințelor, creativitate, dragostea față de ordine, disciplină, curiozitate etc.

Pentru a determina trăsăturile sferelor psihice enumerate e necesar să ni le imaginăm clar, privind la om din interior, adică nu-i suficient să cunoaștem faptele și acțiunile exterioare ale acestuia, ci trebuie să studiem minuțios motivele interioare care le provoacă.

Concomitent cu descrierea și analiza sferelor în care se manifestă trăsăturile individuale ale individului, K.Leonhard subliniază că nu întotdeauna poate fi făcută o delimitare strictă între trăsăturile ce formează personalitatea accentuată și trăsăturile ce determină variațiile personalității.

În funcție de gradul de exprimare, distingem accentuări evidente și ascunse/latente de caracter, care pot trece una în alta sub influența diferiților factori pe care le putem observa deja la adolescenți. Prin urmare, trebuie să ținem cont în mod deosebit de caracterul educației în familie, principiile și acțiunile educative aplicate, de influența relațiilor familiale, a anturajului social din grădiniță, școală, liceu, grupul de referință și de particularitățile individual-tipologice ale adolescentului. Practica de consiliere psihopedagogică denotă că în condițiile favorabile ale vieții și activității, trăsăturile accentuate ale caracterului adolescenților pot să se atenueze și să se compenseze, însă deseori pot să apară reacții afective acute (P.B.Ganușkin, K.Leonhard, A.E.Личко, K.Schnaidere ș.a.).

Dacă comparăm clasificarea tipurilor de personalități cu accentuări de caracter a lui K.Leonhard cu tipurile psihologice ale caracterelor accentuate observate la adolescenți a lui A.E.Личко, stabilim multe puncte de tangență, ceea ce ne-a permis să utilizăm în experimentul preliminar metoda cercetării elaborată de K.Leonhard–G.Cselimieschek–A.E.Личко, pe care am adaptat-o pentru a evalua adolescenții de 15-17 ani, comportarea lor.

În acest context, am chestionat, am observat și am testat 7 clase (a 8-a, a 9-a, a 10-a) cu 200 de subiecți și am depistat 54 de adolescenți cu caracter accentuat (27%).

Dintre cei 54 de adolescenți am stabilit următoarele tipuri psihologice:

- 7 hipertimici (13%);
- 3 cicloizi (16%);
- 6 labili (11%);
- 5 astenonevrotici (9%);
- 7 senzitivi (13%);
- 4 psihoastenici (7,4%);
- 2 schizoizi (3,7%);
- 1 epileptoid (1,9%);
- 5 isteroizi (9%);
- 3 instabili (6%);
- 11 conformiști (20%).

Au fost cercetați și cei 146 de subiecți la care nu am stabilit accentuări de caracter. Observația și conversația ne-au permis să adunăm date suplimentare privind comportamentul, însușita, comunicarea și relațiile adolescenților respectivi cu semenii și adulții, în special, cu părinții, reacțiile acestora la acțiunea educativă. Interesantă, dar previzibilă a fost stabilirea acelorași temeri și conduite la adolescenții obișnuiți și la cei cu

accentuări de caracter. Diferențe s-au manifestat doar la nivelul temperamentelor. Originală și destul de autocritică a fost informația obținută prin intermediul compunerilor tematice *Eu și educația mea în familie*, alcătuite de către adolescenți în baza unui plan special întocmit de noi. Informația obținută am folosit-o în elaborarea instrumentelor de cercetare a relațiilor și acțiunilor familiale și formarea competențelor parentale în experimentul pedagogic.

Experimentul preliminar l-am realizat în trei etape:

- la prima etapă am chestionat 200 de subiecți prin metoda descrisă anterior pentru a stabili diferențele tipologice ale adolescenților;
- la etapa a doua am realizat testul *celor 20 de propoziții* și compunerile tematice *Eu și educația în familie*;
- la etapa a treia am aplicat metodele: observația, convorbirea, analiza și comparația rezultatelor obținute, lucrând în focus-grupuri a câte 10-15 s.

Am studiat opiniile adolescenților selectați, a colegilor de clasă și a adulților (părinți, profesori, diriginți). Astfel am verificat obiectivitatea datelor selectate.

Experimentul preliminar l-am finalizat cu determinarea blocajelor de comunicare în relațiile adolescenți-părinți ce influențează acțiunea educativă. Apoi am repartizat subiecții selectați în 5 focus-grupuri, axându-ne pe următoarele criterii:

- conținutul temerilor și accentuărilor de caracter;
- caracterul conflictelor interpersonale;
- blocajele de comunicare cu adulții ce diminuează acțiunea educativă.

- În prima grupă au fost incluși cei mai dificili adolescenți (*tipurile: epileptoid și isteroid* – 6 persoane).

Majoritatea conflictelor interpersonale aveau caracter distructiv.

- În grupa a II-a am inclus adolescenți de *tipul ciclod, labil, instabil* (12 persoane).
- În grupa a III-a am inclus adolescenți de *tipul schizoid și hipertimic* (9 persoane).
- În grupa a IV-a am inclus adolescenți de *tipul astenonevrotic, senzitiv, psihastenic* (16 persoane).
- În grupa a V-a am inclus 11 adolescenți de *tipul conformist*, care nu denotă conflictualitate intensivă în comportament.

Această diferențiere am efectuat-o în scopul sporirii eficienței experimentului formativ de mai târziu, determinării structurilor de gândire, a acțiunilor distorsionate a adultului și elaborarea grilei **Blocajele de comunicare adolescenți – părinți care diminuează eficiența acțiunii educative** (Tabelul 2).

Tabelul 2

Blocajele de comunicare adolescenți-părinți care diminuează eficiența acțiunii educative

Nr. d/o	Tipul blocajului	Structuri de gândire/ acțiuni distorsionate ale adultului	Conținutul acțiunilor educative, relația adolescenți – părinți
I	Opiniile preconcepute ale adulților despre vârsta adolescentină	De tipul: – adolescenții sunt „de nedirijat...” – vârstă a negației și a devierilor de comportament – adolescenții sunt încăpăținați și resping universul adulților	În majoritatea cazurilor blocajele enumerate sfârșesc cu relații de tip autoritar, dominant, impunător, cu un nivel exagerat de exigențe – în acțiunile educative nu se ține cont și nu se stimulează experiența pozitivă a adolescentului
II	Incompetența parentală	– gândirea categorică de tipul „tot sau nimic” – părinții noștri ne-au educat fără a cunoaște psihologia, pedagogia – respingerea experiențelor pozitive – axarea pe experiența prietenilor, vecinilor, colegilor etc. – rigiditate și acțiuni coercitive, autoritare	– adolescentul nu este susținut moral, nu-i încadrat în procesul luării unor decizii familiale importante, fiind considerat încă mic – părinții nu-s înclinați spre încercarea strategiilor constructive, de consiliere în intercomunicarea cu adolescentul etc. – acțiunile educative sunt incoerente, distorsionate, uneori sunt lipsite de logică
III	Dereglări comportamentale ale adulților	– afirmații categorice de tipul: „nu este bun de nimic”, ... „este un pierdut”, ... este un tip încăpăținat, „este straniu”... etc. – etichetarea și etichetarea eronată, reproșuri, înjosiri etc. – exagerarea sau minimalizarea eforturilor depuse de adolescent; agresivitate, violență	– acțiunile educative nu au scop bine determinat, sunt accidentale și incoerente, deseori agresive; nu se respectă drepturile copilului

Experimentul preliminar ne-a permis să evidențiem blocajele de comunicare care diminuează eficiența acțiunii educative și să determinăm particularitățile acesteia.

În scopul identificării specificului acțiunilor educative familiale vom preciza și achizițiile psihologice ale identității sexuale a adolescentului. Perioada maturizării sexuale se caracterizează printr-o înțelegere conștientizată a apartenenței fizice și psihice la un anumit sex. În plan biologic, maturizarea sexuală include, în primul rând, creșterea și dezvoltarea glandelor endocrine sexuale și a organelor sexuale; în rândul doi, apariția și dezvoltarea la maximum a semnelor sexuale; în rândul trei, schimbările indicilor maximal apropiate de indicele tipic al sexului masculin și feminin; în rândul patru, schimbările vădite în activitatea tuturor organelor și sistemelor organismului legate de schimbările în sfera sexuală și apropierea particularităților anatomo-fiziologice ale adolescentului de particularitățile maturului [8, p.27].

În concluzie, dezvoltarea sexuală și maturizarea adolescenților este un proces multilateral complicat, influențat de acțiunea factorilor interni și externi, proces ce determină direcțiile principale și metodele educării moral-sexuale a generației în creștere. Prin urmare, pentru a proiecta și a realiza eficient acțiunile educative familiale, părinții trebuie să cunoască achizițiile psihologice ale identității de sine și identității sexuale ale adolescentului, pe care le-am sintetizat și le prezentăm concis. În consens cu cele expuse, efectuăm următoarea precizare.

Identitatea de sine a adolescentului se constituie din două componente de bază după cum urmează: prima - *orientarea psihosocială* ce include conștientizarea eu-lui, alegerea rolului social, formarea conștiinței de grup, aprecierea adecvată a capacităților personale, aprecierea traseului său moral/comportamental și ocupațional; și a doua componentă, care este definită ca *autoconștiința sexuală*, ce include conștientizarea apartenenței la un anumit sex, orientarea de rol-sex, accentuarea particularităților comportamentale, caracteriale, volitive specifice sexului, viziunea personală privind sexul și conduita respectivă.

Investigația realizată a scos în evidență necesitatea cunoașterii de către părinți nu numai a particularităților psihofiziologice ale adolescenților, ci și accentuările de caracter, temerile, blocajele posibile în relația și comunicarea cu adolescentul; principiile și strategiile de planificare desfășurare și monitorizare ale acțiunilor educative familiale. Acest fapt odată în plus ne convinge de acuta necesitate a adulților de a-și cizela continuu, competențele parentale de a iniția și a întreține relații stabile de colaborare cu școala și comunitatea.

În consens cu cele relatate, sinteza literaturii de specialitate [1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 21], experimentul pedagogic preliminar realizat și cercetarea cadrului experimentat, am stabilit și am precizat accentuările de caracter observate la adolescenți, temerile și conduitele acestora, blocajele de comunicare adolescenți-părinți și achizițiile psihologice ale identității de sine și identității sexuale a adolescenților și conținutul acțiunilor educative familiale.

Aspectele analizate prin prisma reperelor teoretice și praxiologice cu privire la acțiunea educativă familială ne orientează spre elaborarea unui model pedagogic operațional de proiectare-realizare-monitorizare a acțiunilor educative familiale aplicate la vârsta adolescenței în cadrul familiei. În această ordine de idei, evident că primul pas în elaborarea modelului este cunoașterea specificului, a particularităților acțiunii educative familiale, în general, și a celei aplicate, în special, la complicata vârstă adolescentină. Următorii pași, consecutivi, ar fi *stabilirea caracteristicilor, condițiilor de aplicare și a criteriilor de evaluare a calității/eficienței acțiunilor educative familiale* în formarea și cultivarea adolescentului.

Aspectele psihopedagogice expuse anterior, abordate prin prisma a două concepții din psihologia socială, care ne orientează spre conștientizarea *presiunilor ce vin din partea mediului, pe care le-am abordat în interacțiune cu nevoile personalității* (H.Murray, R.Moos, I.Jude, 2002) și *teoria reprezentărilor sociale* (S.Moscovici, 1994), au permis să determinăm elementele nominalizate. Înainte de a le prezenta și a le descrie vom expune chintesența concepțiilor date. Astfel, *dimensiunile mediului* (ecologică, de structură organizațională, cadru comportamental, caracteristici personale și comportamentale ale locuitorilor unui mediu dat, caracteristici psihologice și climat organizațional, aspecte funcționale și de întărire a mediului) și *presiunile mediului*, fiind de natură fizică și psihică, cu caracter pozitiv sau negativ, interacționează cu nevoile persoanei, constituind structura dinamică a corelației dintre natura influențelor externe și condițiile interne ale persoanei, au un impact relevant asupra conduitei acesteia, mai cu seamă la vârsta adolescenței, și nu pot fi neglijate [13, p.256] în procesul aplicării acțiunilor educative atât în cadrul familial, cât și în cel școlar.

Conform accepțiunilor *teoriei reprezentărilor sociale*, în fiecare cultură și fiecare societate se formează și se explorează un ansamblu de reprezentări sociale, care sunt interiorizate de membrii acestui socium, urmând a fi aplicate în înțelegerea și în abordarea vieții sociale de către individ [17]. Reprezentările sociale se transmit

de la om la om prin intermediul comunicării de diferite tipuri la nivel formal, nonformal sau informal. Acestea reprezintă fundamentul acțiunilor sociale. Ele se schimbă treptat, odată cu maturizarea individului și evoluția societății, fiind testate/actualizate permanent de către individ în procesul vieții sale. Asupra reprezentărilor influențează descoperirile din domeniul științelor, economiei, modului de viață, însă cea mai importantă sursă a acestora, după cum menționează S.Moscovici, este *discuția/comunicarea* cotidiană [13] dintre oameni.

În acest context, devine clar faptul interrelației *reprezentare* ↔ *acțiune*; importanța feedbackului *familie* ↔ *cultură*, a interdependenței caracteristicilor, condițiilor de aplicare și a criteriilor de evaluare a acțiunilor educative familiale, utilizate în formarea și cultivarea adolescentului. În cercetare urmăm **axa ideatică principală: transformarea obiectului educației în subiect și actor al propriei formări-dezvoltări și autoformări-auto-dezvoltări**, preluată din științele educației, pedagogia postmodernă [4, 7, 8, 18, 21].

Pornind de la reperele teoretice și experimentale elucidate, evidențiem următoarele caracteristici esențiale ale acțiunii educative familiale aplicate la vârsta adolescenței:

1) **caracterul sistematic și sistemic al acțiunilor educative** care orientează adultul spre respectarea unor principii și metode raționale, a unui plan chibzuit în realizarea funcțiilor educației, în conformitate cu abordarea interdependenței dintre toate elementele componente ale acestora (actori, condiții, posibilități, norme, finalități, conținuturi, metode și mijloace, genuri de activitate și evaluare);

2) **caracterul axiologic al acțiunilor educative** reperează pe cunoașterea și valorificarea resurselor fundamentale necesare pentru realizarea activității de formare-dezvoltare a adolescentului. Aceste resurse concentrează ansamblul valorilor general-umane (binele, adevărul, frumosul, sacrul, sănătatea etc.) cu cele naționale de origine culturală (limbă, tradiții, norme moral-etice etc.);

3) **caracterul prospectiv al acțiunilor educative** relevă capacitatea și competența adultului de a raporta permanent acțiunea educativă nu numai la prezent, în context concret, ci și la variate situații de viitor; aici sunt necesare ajustările acțiunilor educative la tendințele de viitor ale adolescentului. Părinții trebuie să fie atât de competenți, încât să fie în stare a analiza profund educația, formarea personalității adolescentului în prezent și viitor;

4) **caracterul creativ și dialectic al acțiunilor educative familiale** scoate în evidență necesitatea de selectare, inovare, creare a variatelor strategii și conștientizarea schimbării treptate, continue a **personalității adolescentului, a acțiunilor familiale și a întregului proces educativ**.

În conformitate cu cele menționate anterior și în baza analizei factoriale am stabilit **condițiile de aplicare eficiente a acțiunilor educative familiale la adolescenți**, după cum urmează:

- respectul și aprecierea sinelui/personalității adolescentului;
- respectarea drepturilor omului/copilului;
- tratarea individuală a fiecărui adolescent (particularități de personalitate, ritm de dezvoltare, interese, motive etc.);
- unitatea cerințelor din partea membrilor adulți ai familiei;
- comunicarea deschisă, empatică, sinceră în poziția *alături*;
- orientarea spre colaborare, parteneriat (excluderea dictatului, strategiilor coercitive etc.);
- susținerea morală și materială a adolescentului cu privire la cariera școlară, orientarea profesională etc.;
- acordarea unui ajutor adecvat în formarea imaginii de sine și explicarea interdependenței imaginea adolescentului și imaginea părinților/familiei;
- crearea unor condiții familiale favorabile în corelație cu respectarea modului sănătos de viață și modelele pozitive de comportare a părinților;
- axarea familiei pe autoperfecționare continuă, monitorizare–echilibrare–reechilibrare a modului de viață (părinți, adolescenți).

Criteriile de evaluare a eficienței acțiunilor educative familiale aplicate la vârsta adolescenței vor fi axate pe determinarea calității strategiei și rezultatul obținut, fiind analizate după conținuturile generale ale educației:

- educația morală;
- educația intelectuală;
- educația tehnologică;
- educația estetică;
- educația psihofizică [3, 4, 7].

În concluzie, un adolescent educat ar trebui să posede o conduită morală stabilă, să fie preocupat de cariera sa școlară și/sau profesională, de perfecționarea intelectuală, estetică, tehnologică și psihofizică.

Aceasta, desigur, nu exclude anumite dificultăți, crize, eșecuri temporare, variate conflicte, însă este observabilă tendința fermă a adolescentului de a se corecta, autoeduca, autoestima și a se cizela permanent.

Definirea și analiza conceptului de acțiune educativă realizată în cercetare va contribui la determinarea și descrierea particularităților acțiunii educative familiale, care se prezintă ca o problemă de cercetare și discuție epistemologică și morală majoră.

Aspectul epistemologic, prin faptul că denotă necesitatea definirii, precizării conceptelor ce țin de aria cercetării, mai presupune și o analiză logică a acțiunii educative familiale la nivel funcțional-structural, contextual și metodologic.

Aspectul moral este susținut de faptul că cercetarea acțiunii educative familiale centrează atenția asupra unei probleme de fond a pedagogiei, care se află la baza formării conduitei morale și a aplicării eficiente a strategiilor educative pe termen scurt, mediu sau lung.

În virtutea faptului că definirea și analiza educației, deci și a acțiunilor educative, se realizează din perspectivă axiomatică ce presupune valorificarea datelor acumulate, interpretabile simultan ca fapte sociale, care confirmă evoluția cunoașterii științifice, ca fenomene psihologice și educaționale semnificative pentru formarea personalității, și, în raport cu caracterul probabilistic al normativității specifice științelor pedagogice, am luat ca bază praxiologică a analizei și elaborării acțiunilor educative familiale cele patru criterii axiomatice [4, p.73] propuse de S.Cristea, prin care vom determina:

- 1) tipologia activității/acțiunii de educație;
- 2) funcțiile și finalitățile activității/acțiunii educative;
- 3) structura de bază a activității de educație și a acțiunilor educaționale subordonate acesteia;
- 4) contextul intern și extern în care se desfășoară activitatea de educație, acțiunile educaționale subordonate activității de educație [ibidem 4, p.73].

După cum observăm, *primul criteriu axiomatic* delimitează tipul specific de activitate, care rezultă din interdependența permanentă existentă între latura psihologică și sociologică a educației. Acest moment-cheie poate soluționa conflictul lansat în modernitate dintre abordarea psihologică și abordarea sociologică a educației, susține cercetătorul.

Cel de-al doilea criteriu axiomatic evidențiază corelația existentă dintre *dimensiunea obiectivă a educației*, concentrată la nivelul funcției generale a educației/formarea–dezvoltarea personalității și *dimensiunea subiectivă* a acesteia exprimată prin orientările valorice/finalități, proiectate pentru realizarea întregului proces.

Al treilea criteriu axiomatic punctează structura de bază la nivelul funcției generale a educației, la nivelul corelației educator–educat, indispensabilă pentru proiectarea, realizarea și dezvoltarea oricărei activități de educație în orice sistem de referință, în cazul nostru – în familie.

Cel de-al patrulea criteriu explică variabilitatea educației, condiționată *obiectiv* (sistemul educației, timpul, spațiul educației) și *subiectiv* (stilurile educației), exprimată la nivel de *context extern* (societate, sistem de învățământ, familie) și *intern* (proces de învățământ, proces educativ familial, activitate concretă de educație, climatul familiei).

Așadar, criteriile axiomatiche reprezintă punctele de pornire în explicarea și înțelegerea educației atât la nivel de maximă generalitate a acesteia, cât și la nivelul acțiunii concrete educative. Dincolo de formarea și educația permanentă a adulților, care rămâne incontestabilă pentru familie și școală, educația familială valorizează conținuturile culturale ale sociumului, care necesită o corelare cu problematica lumii contemporane, particularitățile familiei, copilului, și, dacă ne centram pe acțiunea educativă familială aplicată la vârsta adolescenței se cere o ajustare a acesteia la cadrul formal–nonformal–informal al educației, interesele și particularitățile de personalitate ale adolescentului.

Referințe:

1. Allport G. Structura și dezvoltarea personalității. - București: E.D.P., 1981.
2. Berge A. Defectele copilului. - București: E.D.P., 1968. - p.7-39.
3. Cosmovici A., Iacob L. Psihologie școlară. - Iași: Collegium. Polirom, 2008.
4. Cristea S. Fundamentele științelor educației. Teoria generală a educației. - Chișinău: Litera Educațional, 2003.
5. Cuznețov Larisa. Intercomunicarea familială. Modalități de soluționare a conflictelor adolescenți–părinți. - Chișinău, 1997.

6. Cuznețov Larisa. Etica educației familiale. - Chișinău: CEP ASEM, 2000.
7. Cuznețov Larisa. Tratat de educație pentru familie. Pedagogia familiei. - Chișinău: CEP USM, 2008.
8. Deutsch H. Problems de l'adolescente. - Paris: Pazoyt, 1970.
9. Dumitrescu I. Adolescenții, lumea lor spirituală și actualitatea educativă. - Craiova, 1980.
10. Golu P., Verza E., Zlate M. Psihologia copilului. - București: EDP, 1992.
11. Lewin K. Feldtheorie in den Sozial-Wissenschaften. Ausgewahlte theoretische Schriften. - Bern: Huber, 1963.
12. Marin C. Călin. Teoria și metateoria acțiunii educative. - București: Aramis, 2003.
13. Moscovici S. La psychanalyse, sou image et sou public. - Paris: P.U.F., 1976.
14. Piaget J., Inhelder Barbel. Psihologia copilului. - București: E.D.P., 1970.
15. Remschmidt H. Adoleszenz. Gerg Thiemoverlarg. - Studgart, New York, 1992.
16. Spangher E. Psychologie des Judendalters. 6. Aufl. Quelle. Meyr. - Leipzig, 1926.
17. Stănculescu E. Sociologia educației familiale. - Iași: Collegium. Polirom, 2002.
18. Zlate M. Psihologia la răspântia mileniilor. - Iași: Collegium. Polirom, 2001.
19. Кон И.С. Психология юношеского возраста. - Москва: Просвещение, 1979.
20. Личко А. Е. Мысли о воспитании / Пер. с англ. Пед. соч. - Москва., 1939.
21. Хайес Ник, Сью Оррелл. Введение в психологию. - Москва, 2002.

Prezentat la 30.10.2009